

Tidsbruksundersøkelser som samfunnsvitenskapelig datakilde

I mai 2002 publiserte Statistisk sentralbyrå sin fjerde tidsbruksundersøkelse. Både forskere, journalister og offentlig forvaltning har ventet lenge på denne undersøkelsen. Opplysningene er viktige for samfunnsplanleggere, de gir verdifull kunnskap om mange viktige samfunnsendringer, og de kan brukes til å vurdere virkninger av offentlige tiltak. Men hva er egentlig tidsbruksundersøkelser, og hva kan disse undersøkelsene brukes til?

Hva er tidsbruksundersøkelser?

Tidsbruksundersøkelsene viser hvordan befolkningen fordeler sin tid på ulike aktivitetsområder og hvordan aktivitetene organiseres i tid og rom. Opplysningene samles inn ved hjelp av dagbøker og spørreskjema. Et representativt utvalg av befolkningen fører dagbøker og noterer hva de gjør og hvem de er sammen med. De blir i tillegg intervjuet.

Tidsbruksundersøkelsen utfyller f.eks. levekårsundersøkelsen ved at den viser hvordan folk faktisk lever innenfor de muligheter og begrensninger levekårene gir. Både levekårs- og tidsbruksundersøkelser kartlegger først og fremst faktiske forhold. De forteller i mindre grad om hvordan folk opplever hverdagen, hvilke ønsker og motiver de har eller hva ulike aktiviteter betyr for den enkelte. Undersøkelser av handlingsrammer, faktisk handlingsmønster og handlingenes betydning for den enkelte er tre forskjellige, men gjensidig utfyllende måter å beskrive samfunnet på (Statistisk sentralbyrå 1992).

Statistisk sentralbyrå har gjennomført undersøkelser om tidsbruk i 1971/72, 1980/81, 1990/91 og 2000/01. Dermed har vi nå tidsbruksdata for en periode på 30 år. Undersøkelsen om tidsbruk er den eneste kilden som gir en samlet oversikt over befolkningens tidsmønster. Med undersøkelser fra flere tidspunkt kan vi studere viktige samfunnsendringer på en rekke områder. En rekke andre land gjennomfører tidsbruksundersøkelser etter samme mønster som den norske. Dermed er det mulig å studere visse forskjeller og likheter i tidsbruk på tvers av landegrensene (Gershuny 2000, Kitterød 1992).

Hvilke spørsmål kan tidsbruksundersøkelsene besvare?

Tidsbruksundersøkelsene er vår viktigste kilde til kunnskap om det ubetalte arbeidet som utføres i samfunnet. Dagbøkene forteller hvem som utfører hvilke typer husholdsarbeid og danner grunnlaget for beregninger av mengden og verdien av husholdsarbeidet. Inntektsgivende arbeid dekkes også i annen statistikk, f.eks. i SSBs arbeidskraftundersøkelser. Men bare brede studier av folks aktivitetsmønster gjør det mulig å se betalt arbeid i sammenheng med tidsbruken for øvrig. Tidsbruksundersøkelsen inneholder detaljerte opplysninger om hva vi bruker fritiden til. Dagbokmetoden gjør at vi kan studere både hva dagen inneholder og hvordan den er organisert. Fordi vi også registrerer hvem man er sammen med og hvor man oppholder seg, kan aktivitetsmønstret knyttes til samværsmonstret og til ulike

---

Elisabeth Rønning

Elisabeth Rønning er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

oppholdssteder eller reisemåter (Haraldsen og Kitterød, 1992). Dagbokmetoden gir oss også mulighet til å studere aktiviteter i ulike perioder på døgnet, ulike dager i uka og måneder i året.

Tidsbruksundersøkelser har interesse både for praktiske og teoretiske formål, og benyttes av så vel offentlige organer som kommersielle foretak. Her vil vi gi noen eksempler på ulike anvendelsesområder.

- Omsorgsarbeid
- Kjønnsmessig arbeidsdeling
- Likestilling
- Uformell økonomi
- Fritidsforskning
- Byplanlegging
- Forbrukeratferd
- Velferd
- Livsstiler i ulike sosiale lag og aldersgrupper
- Virkninger av teknologisk utvikling

Disse temaene kan formuleres til spørsmål som tidsbruksundersøkelsene kan kaste lys over:

- Hvor utbredt er det ulønnede omsorgsarbeidet? Og hvem utfører det?
- Reformert rettet mot småbarns foreldre: hvor mye tid bruker småbarnsforeldre til omsorg for egne barn, hvor stor valgfrihet og fleksibilitet har småbarnsforeldre i hverdagen?
- Hvordan er utviklingen i fordelingen av ulønnet og lønnet arbeid? Hvilke konsekvenser har det for innsatsen i hjemmet at stadig flere kvinner går ut i yrkeslivet? Hvordan ser hverdagen i småbarnsfamilier ut når begge ektefeller har full jobb?
- Hvor langt har likestillingen kommet? Hvordan er arbeidsdelingen i hjemmet?
- Hvor mye tid brukes til husarbeid, vedlikeholdsarbeid og annet ulønnet arbeid? Og hvem utfører dette arbeidet?
- Har fritidsøkningen fra 1970-tallet fortsatt? Har eksplosjonen i medietilbudet gjort oss til TV-slaver, eller skruer vi av fjernsynet til fordel for andre gjøremål?

- Hvor handler vi, hvem bruker hvilke rekreasjonsområder og til hvilke tider, når, hvor og hvordan forflytter folk seg i hverdagen?
- Hvor mye tid bruker vi på å være "forbruker"?
- Har ulike deler av befolkningen ulik livsstil? Er vi blitt mer hjemmekjære, eller har vi fått en mer utadvendt livsstil med tiden? Har eldre en mer aktiv livsstil nå enn eldre for 20-30 år siden?
- Har muligheter for tidligere pensjonering hatt betydning for eldres tidsbruk?
- Hvilken betydning har den teknologiske utviklingen hatt for tidsbruken vår?

Forhold kartlagt i dagboka	1971/72	1980/81	1990/91	2000/01
Hovedaktivitet	Ja	Ja	Ja	Ja
Biaktivitet	Ja	Nei	Ja	Ja
Samvær	Nei	Ja	Ja	Ja
Tidsbinding pga. tilsynsoppgaver	Nei	Ja	Nei	Nei
Oppholdssted/transport	Ja	Ja	Ja	Ja
Tid i nærmiljøet	Nei	Ja	Ja	Nei

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelser fra 1971 til 2001

Som nevnt innledningsvis, er tidsbruksundersøkelsen en dagboksundersøkelse. Alle som deltar får utlevert en dagbok der de skal føre inn hva de gjør i løpet av to døgn. Ved hjelp av denne dagboka kartlegger vi hva personene gjør i løpet av døgnet, både hva som kan karakteriseres som hovedaktivitet og biaktivitet. Vi kartlegger også hvor personene er når de gjør de ulike aktivitetene og hvem de er sammen med. Fra 1971 til 2001 har det vært noen endringer i hva dagboka inneholder.

Som vi ser av tabell 1, kartla man i 1971-72 ikke tid til samvær og tid tilbrakt i nærmiljø. Samvær ble registrert fra 1980-81. Tid i nærmiljøet ble kartlagt i 1980-81 og 1990-91, men ikke i 2000-01. Man kartla ikke biaktivitet i 1980-81, mens tidsbinding på grunn av tilsynsoppgaver kun ble kartlagt i 1980-81 (Rønning 2002).

I tillegg til disse forskjellene som gjelder hva som blir kartlagt i dagboka, vil vi peke på to andre forskjeller mellom tidsbruksundersøkelsen i 2000-01 og tidligere års undersøkelser. En forskjell av mer teknisk art er tidsintervallene i dagboka som respondenten fører i. Tidligere år har man brukt 15 minutters intervaller, det vil si at respondentene førte dagbok der tidsintervallene i dagboka var på 15 minutter. I 2000-01-undersøkelsen ble det brukt 10 minutters intervaller, da dette anbefales av Eurostat (EUs statistiske organisasjon). En annen nyvinning ved undersøkelsen i 2000-01 er at barn i alderen 9-15 år for første gang er med i undersøkelsen (Rønning 2002).

Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000/01

Utvalg

Undersøkelsen bygger på et hovedutvalg av personer i alderen 9-79 år. Utvalget av personer er trukket i to trinn med utgangspunkt i SSBs standard utvalgsplan (Rønning 2002). Brutto-hovedutvalget omfattet 6 470 personer 9-79 år. I tillegg til hovedutvalget, ble det trukket fire tilleggsutvalg som alle hadde ulike formål og var tilpasset for å gi spesiell informasjon om tidsbruk til visse grupper. Tilleggsutvalg 1 besto av 279 mødre med barn i alderen 1-2 år på intervjutidspunktet. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til familier med barn i kontantstøttealder. Tilleggsutvalg 2 besto av 411 personer i alderen 60-65 år. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til personer som kommer inn under ordningen med AFP. Tilleggsutvalg 3 besto av 498 registrerte utføretrygdede med hjemmeboende barn under 18 år per 15.2.2000, nærmere

Tabell 2. Frafall på tidsbruksundersøkelsene over tid

	1970/ 71	1980/ 81	1990/ 91	2000/ 01
Svarprosent (antall dag- bøker)	58	65	64	50
Nettoutvalg (hovedutvalg)	3 040	3 307	3 097	3 211

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

beskrevet i Otnes' artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til uføretryggede med hjemmeboende barn. Tilleggsutvalg 4 besto av 500 ektefeller eller samboere til personer trukket ut til hovedutvalget, med felles barn under 13 år. Formålet med dette tilleggsutvalget var å kunne analysere tidsbruken til begge familiemedlemmer i sammenheng. Disse 500 skulle ikke intervjues, men bare føre dagbok.

I forbindelse med utvalgstrekkningen ble det også fastlagt hvilke dager den enkelte skulle føre dagbok for. Hver person førte dagbok to dager etter hverandre. Undersøkellesperioden dekket året fra og med 20. februar 2000 til 19. februar 2001. Alle dager var likt representert i utvalgsplanen.

Datainnsamling og svarinngang

De uttrukne personene noterer hva de gjør, hvor de er og hvem de er sammen med i løpet av to fastsatte dager. I Statistisk sentralbyrå får hver aktivitet en kode ut fra en liste med 176 koder. I tillegg gjennomføres et intervju hvor man samler inn bakgrunnsinformasjon om deltakerne, samt forhold som kan ha betydning for tidsbruken deres. De blir bl.a. spurt om hvilke fritidstilbud de har i nærheten, hjelpemidler i husholdningen og bruk av barnetilsyn.

Tidsbruksundersøkelsen gikk over ett år, og 3 772 personer førte i løpet av feltperioden dagbok, når vi tar med tilleggsutvalgene. Det vil si nær 50 prosent av de uttrukne personene.

Feilkilder og usikkerhet ved resultatene

I tidsbruksundersøkelsen 1970/71 oppnådde man en svarprosent på 58. I 1980/81 og 1990/91 var svarprosenten bedre, på henholdsvis 65 og 64. I 2000/01 oppnådde vi 50 prosent svar.

Frafallet i utvalgsundersøkelser generelt har økt vesentlig de siste 25 årene og det har ligget på et høyt nivå i mange år (Statistiska centralbyråen 1997). Besøksundersøkelser har ofte høyere frafallsprosent enn telefonintervjuundersøkelser. Undersøkelser som krever mye av de uttrukne personene har ofte høyere frafallsprosent enn undersøkelser som tar kort tid og krever mindre. Tidsbruksundersøkelsen er en besøksundersøkelse. Den krever også ganske mye av den uttrukne personen, som skal føre i en dagbok hva de gjør og hvem de er sammen med hvert tiende minutt i løpet av to døgn. Et tredje forhold som kan gjøre denne undersøkelsen mer sårbar enn andre undersøkelser, er at dagbok skal føres på to forhåndsbestemte dager. Det kan være vanskelig å få tak i personene til riktig tid.

Det har vært en kraftig økning i frafallet på tidsbruksundersøkelsen fra 1990/91 til 2000/01. Andre undersøkelser vi kan sammenlikne oss med, som forbruksundersøkelsen, sliter per i dag også med frafall opp mot 50 prosent. Nekting er helt klart den viktigste årsaken til frafall i hovedutvalget. Nest viktigste frafallsårsak er at intervjupersonen ikke er truffet (Rønning 2002).

Frafall kan føre til utvalgsskjevhet. Hva menes med utvalgsskjevhet? Hvis frafallsprosenten er forskjellig i ulike grupper, kan dette føre til at fordelingene med hensyn til alder, kjønn eller andre kjennemerker blir annerledes blant de som har ført dagbok (nettutvalget) enn blant alle som ble trukket ut til å delta (bruttoutvalget).

Tabell 3 belyser eventuelle skjevheter på grunn av frafall for kjennemerke- ne kjønn og alder og landsdel for hovedutvalget. Her sammenligner vi prosentfordelingen blant alle som ble trukket ut til å delta (bruttoutvalget) og de som har ført dagbok (nettutvalget). Er det stort avvik mellom de to fordelingene, sier vi at det foreligger utvalgsskjevhet for dette kjennemerket. For kjønn finner vi ikke slike avvik. For aldersgruppen 9-15 år er det en overrepresentasjon på 2 prosentpoeng og for aldersgruppen 67 år og over er det en underrepresentasjon på 3 prosentpoeng blant de som har ført dagbok. De yngste har altså deltatt i større grad, og de eldste har deltatt i mindre grad. Det er også relativt store avvik når vi ser på utdanningsnivå. For de med utdanning på ungdomsskolenivå eller lavere er det en underrepresentasjon og blant de med høyere utdanning en overrepresentasjon blant de som har ført dagbok. Det er også en underrepresentasjon blant de som har ført dagbok for Oslo og Akershus på 3 prosentpoeng. Disse skjevhetene er vanlige i utvalgsundersøkelser.

Blant annet på grunn av utvalgsskjevhetene har vi valgt å vekte nettoutvalget. Det er benyttet en vekt som justerer for alder og kjønn. Det betyr at aldersfordeling for hvert kjønn til de vektete observasjonene er lik aldersfordelingen for hvert kjønn i populasjonen. En annen skjevhet i nettoutvalget var hvilke dager vi fikk observasjoner for. Utvalget til tidsbruksundersøkelsen ble trukket slik at alle dager var likt representert. I nettoutvalget var noen dager representert i større grad enn andre. Observasjonene fra dagbøkene ble derfor justert slik at hver dag i året fikk lik vekt. Et tredje forhold som gjorde det nødvendig å vekte nettoutvalget, var at det ble trukket et tilleggsutvalg mot slutten av undersøkelsen. Dette førte til at de ulike månedene ikke var likt representert.

Til tross for et relativt høyt frafall på undersøkelsen, viser analyser av data- materialet at representativiteten blant de som har ført dagbok - altså de vi har data fra - er god, og gir et godt bilde av tidsbruken i befolkningen som helhet.

Tabell 3. Bruttoutvalg, frafall og nettoutvalg, etter kjønn, aldersgruppe, høyeste utdanning og landsdel. Hovedutvalget. Prosent

	Brutto- utvalg	Fra- fall	Netto- utvalg
I alt	100,0	100,0	100,0
Kjønn			
Menn	50	50	51
Kvinner	50	50	49
Aldersgruppe			
9-15 år	11	8	13
16-24 år	13	13	12
25-44 år	37	36	38
45-66 år	28	28	28
67 år og over	12	15	9
Høyeste utdanning			
Ungdomsskolenivå .	18	23	13
Videregående skole-nivå	49	50	48
Universitet/ høgskolenivå	21	17	26
Ingen eller uoppgitt utdanning	12	10	13
Landsdel			
Oslo og Akershus	23	26	19
Østlandet ellers	19	20	19
Hedmark og Oppland	8	8	9
Agder og Rogaland	14	13	15
Vestlandet	17	16	18
Trøndelag	9	8	10
Nord-Norge	10	10	10
Antall personer			
	6 470	3 259	3 211
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.			

Litteratur

Statistisk sentralbyrå (1992): Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90, NOS C10

Gershuny, Jonathan (2000): Changing times. Work and Leisure in Postindustrial Society. Oxford University Press.

Kitterød, Ragni Hege (1992): Tidsnyttingsstudier som samfunnsvitenskapelig datakilde. Dugnad 3-4-1990. Volum 16.

Rønning, Elisabeth (2002): Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet. Notater 2002/26.

Haraldsen og Kitterød (1992): Døgnet rundt, Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90, Tidsnyttingsundersøkelsene, SØS nr. 76, Statistisk sentralbyrå.

Statistiska centralbyrån (1997): Minska bortfallet.

Otnes, Berit (2002): Tidsbruk blant uførepensjonister med barn, Samfunnsspeilet nr. 4, 2002.